

FENOMÉN PRADĚD

Vše, co byste měli znát
o nejvyšší hoře Jeseníků

MATĚJ MATELA

**vlasti
vědné muzeum
jesenicka**

 CPRESS

Přípraveno ve spolupráci s

Fenomén Praděd

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.cpress.cz
www.albatrosmedia.cz

Matěj Matela

Fenomén Praděd – e-kniha
Copyright © Albatros Media a. s., 2023

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

FENOMÉN PRADĚD

Vše, co byste měli znát
o nejvyšší hoře Jeseníků

MATĚJ MATELA

Text a fotografie: Matěj Matela
© Vlastivědné Muzeum Jesenicka, p.o., 2023
Fotografie obálky: © Jiří Zálešák, 2023

ISBN tištěné verze 978-80-264-4615-6
ISBN e-knihy 978-80-264-4625-5 (1. zveřejnění, 2023) (epub)
ISBN e-knihy 978-80-264-4626-2 (1. zveřejnění, 2023) (mobi)
ISBN e-knihy 978-80-264-4624-8 (1. zveřejnění, 2023) (ePDF)

Fenomén Praděd

Matěj Matela

Obsah

Kde Morava a Slezsko dosahují nebe...	7
Lidé a Praděd	36
Pohostinství pod oblaky	52
Črty z dějin objevování Pradědu v 19. století	66
Muži v zeleném	71
Rozporuplná borovice. Kleč a limba na Pradědu	74
Pamětní místo k 50. výročí panování císaře Františka Josefa I.	77
Lovu zdar!	79
1881 – zrod organizované turistiky v Jeseníkách	83
Kamenná Habsburská věž na Pradědu	85
Letecká neštěstí v okolí Pradědu	95
Jak se v minulosti žilo a pracovalo pod horou	98
Co se jedlo, co se pilo	110
Hromovládce i líkérník. Pod ochranou ducha hor Praděda	115
Děd Praděd poválečný a současný	121
Praděd v moderní české literatuře	128
Osobnosti svázané s horou a okolím	132
Obce a města pod horou	145
Praděd, ráj zimních sportů	155
Kudy na Praděd	160
Každoroční události, akce, slavnosti, závody...	170
Budoucnost ve znamení zodpovědnosti	174
 Poděkování	 176
O autorovi	177
Vlastivědné muzeum Jesenicka	178
Výběr pramenů	180

Věnováno všem, kteří propadli kouzlu této podmanivé hory.

„Jako temnomodrá stěna ve mráкотě noční tanul před námi Praděd obrovský na straně severovýchodní. Mdle jenom rysy jeho odrážely se od blankytu azurového, na němž první hvězdy počaly se třpýtití...“

Jan Havelka: Výlet na Praděd. Velké Meziříčí 1883

Kde Morava a Slezsko dosahují nebe...

Praděd. Jen v málokterém obyvateli Jeseníků nevyvolá vyslovení tohoto pojmu nějakou emoci. Ať už se řadíme k těm, kteří si nedokážou představit delší časový úsek bez alespoň jednoho výšlapu, nebo je nám jeho návštěva záležitostí spíše sváteční, snad každého z nás pojí k nejvyššímu vrcholu tohoto pohoří nějaký vztah, byť i jen letmá vzpomínka či historka. Když se vracíme z cest, pouhý pohled na rozložitý vrchol s typickou siluetou vysílače stačí k tomu, abychom se neomylně začali cítit doma. Praděd, středobod Jeseníků, symbolicky ležící na rozhraní Bruntálska, Jesenicka a Šumperska, a zároveň sídlo mocného ducha hor, představuje doslova jakési zhmotnění celého tohoto kraje, ať už pro nás, potomky poválečných dosídlenců, nebo pro původní německé obyvatelstvo.

Stejně tak si vrchol dokáže svým neopakovatelným kouzlem získat i návštěvníky odjinud, kteří sem v posledních letech zajiždějí ve stále hojnějších počtech. Ani Pradědu se proto nevyhnul fenomén současné masové horské turistiky a kvůli davům výletníků zde v období letní a zimní sezóny občas není k hnutí. Jestliže sem ale zavítáme kupř. za pochmurných říjnových dní, nenaskytanou se nám sice okouzující pohledy na Sněžku, Beskydy, ba mnohdy ani na vrcholy Tater, zato Praděd se vyjeví v celé své podmanivé atmosféře, nestrojené syrovosti a hávu tajemna, tedy v attributech specifických pro celé jesenické hory...

Praděd viděl vše, co se pod ním odehrálo. Sledoval první osadníky pronikající do jesenických hvozdu se sekerami a odhodláním začít nový život, pozoroval města a vesnice, jimiž obcházel děs z plenících švédských vojsk i ohňů neúprosně beroucích život domnělým čarodějnicím. Pod jeho svahy se střídala období blahobytu s hladem, odehrávala se tu drobná lidská štěstí i tragédie, jako listy na podzimní hladině horských bystřin plynuly stovky tisíc životů. Právě on, velikán nejvyšších hor Moravy a našeho Slezska, ve svých rulou a svorem prorostlých svazích uchoval veškerou paměť tohoto regionu.

Vydejme se tedy vzhůru a poznejme historii, přírodu a genius loci neodmyslitelného symbolu Jeseníků.

Kolik měří a kde leží

Laskavý čtenář promine, bude-li jej autor nějakou chvíli zatěžovat informacemi notoricky známými, avšak jestliže se vydáváme ku Pradědu, je zapotřebí si na počátku naší poutě říci alespoň základní údaje.

Oblast rozlehlého pohoří Hrubý Jeseník (něm. Altvatergebirge) připadá z hlediska geomorfologie do Jesenické oblasti, nejvýchodnějšího podcelku Krkonošsko-jesenické subprovincie, často zkracované na Sudety či Sudetské pohoří. Rovněž samotný Hrubý Jeseník je rozdělen do tří základních podcelků – Medvědké, Keprnické a Pradědské hornatiny. Průměrná nadmořská výška té poslední zmíněné, nejvyšší, dosahuje úctyhodných 953 m n. m. a vrcholů převyšujících 1 000 metrů bychom v této oblasti napočítali neuvěřitelných 73!

Věž, a v podstatě i celý vrchol, se nachází v katastru obce Malá Morávka, tedy na území okresu Bruntál. Ze severu sem pak zasahuje město Vrbno pod Pradědem, konkrétně jeho část Vidly. Západní, moravská strana pak spadá pod Kouty nad Desnou.

Noční obloha nad Pradědem. Foto: Tomáš Kleiber

Pohled na nejvyšší horu Moravy a našeho Slezska z úbočí Lyry.

Praděd je sice nejvyšší horou Hrubého Jeseníku, stejně jako Moravy a našeho Slezska (o hraniční poloze hory pojednává další kapitola), z našich nejvyšších vrcholů však zaujímá až páté místo. Přesto jedno významné výškové prvenství v rámci celé republiky drží – horní plošina televizního vysílače měřícího 146,5 metru je vůbec nejvýše položeným (byť umělým) pevným bodem ČR, neboť se svými 1 638 metry nad mořem převyšuje Sněžku o 36 metrů. Ti, již měli to štěstí a na špičce věže se ocitli, hovoří o neopakovatelném zážitku, jehož jedinečnost spočívala nejen v úchvatných rozhledech a nevšedním pocitu stanout na špičce republiky, ale zároveň i v neustálém kývání plošiny ze strany na stranu, způsobeném větrnými porывy.

Hovoříme-li o samotné výšce hory, ještě před několika lety se v průvodcích a bedekrech uváděl údaj 1 492 m n. m., což se mimochodem velice dobře pamatovalo – při převedení výšky na letopočet získáme rok, kdy Kryštof Kolumbus objevil Ameriku. Stavba vysílače však vrchol trochu snížila, a tak nejvyšší bod, který najdeme u severní paty vysílače, dosahuje přesně 1 490,8 m n. m., což se obvykle zaokrouhluje na 1 491 metrů.

Hora na hranici

Praděd odnepaměti představuje významný hraniční bod. Nejenže tudy prochází starobylá zemská hranice mezi Moravou a Slezskem a od 1. ledna 2000 rovněž dělicí čára mezi krajem Olomouckým a Moravskoslezským, ale zároveň se zde potkávají tři okresy, jež v podstatě kopírují území někdejších nejvýznamnějších předválečných panství Jeseníků. Toto trojmezí dosud označuje nepřehlédnutelný tříboký kámen, hraničník, jenž sem byl ukotven roku 1721 a který si i přes nevlídné povětrnostní podmínky stále zachovává mnoho ze své původní podoby.

Severozápadní stranu mramorového kamene, ležícího zhruba 200 metrů severovýchodně od věže, kráší umně vytesaná biskupská mitra s holí připomínající, že území současného okresu Jeseník patřilo vratislavskému biskupství, od roku 1930 arcibiskupství. Vratislavi, tj. dnešní polské Wrocław, tyto oblasti připadly již koncem 13. století a biskup o ně nepřišel ani po rozdělení Slezska roku 1742, kdy se sídlo diecéze ocitlo v Pruském království, zatímco Jesenicko zůstalo v rakouském císařství. Konec biskupské éry na Jesenicku nastal až roku 1945. Dobře zachován zůstal rovněž kříž Řádu německých rytířů, vytesaný směrem k východu a upomínající

na někdejšího vlastníka panství bruntálského. Jižně pak z kamene shlíží lev stojící na třech pahorcích, prastarý erb rodu Žerotínů, někdejších majitelů vízmberského neboli loučenského panství. Páni ze Žerotína se však počátkem 19. století zadlužili natolik, že toto panství museli prodat Lichtenštejnům.

Obejdeme-li tedy nejvýše položený jesenický hraničník, můžeme s čistým svědomím prohlásit, že jsme během pár sekund stanuli na půdě všech administrativních celků Jeseníků, historických i současných.

Drsné podnebí

Pobyt na temeni Praděda jest velmi příjemný a lákavý, je-li vzduch klidný a teplý; pakli ale Aeolus větry v jeskyni uvězněné vypustí, pak nemožno delší dobu tu prodlévati. Chladné a prudké severozápadní větry do těla bodají jako ostré jehlice, pronikající i silný obal, kterým tělo své chráníme.

Tato slova publikoval roku 1893 prostějovský profesor a botanik Václav Spitzner na stránkách *Časopisu Matice moravské*. Jeho slova jen potvrzují známou skutečnost, že na vrcholu Pradědu panují nejdrsňější povětrnostní podmínky východní části republiky.

Spitzner (a nejen on) by mohl mluvit o velkém štěstí, kdyby si zde vychutnal skutečně krásné počasí. Počet jasných dnů na střeše Moravy totiž nepřesahuje čtyřicetku ročně, a úplné bezvětrí zde dokonce zažijeme pouhých pět dní v roce! Praděd, stejně jako celá oblast hlavního jesenického hřebene táhnoucího se od sedla Skřítek až na Šerák, leží v nejchladnější klimatické oblasti označované jako C4, která se vyznačuje velmi krátkým a chladným létem. Konkrétně na Pradědu se rtuť teploměru několikrát ocitla pod 0 °C i v červenci a v srpnu. Teploty nad 25 °C tu nečekejme ani tehdy, panují-li v níže položených oblastech tropy. Průměrná teplota v červenci zde dosahuje zhruba 13 °C, v rámci celého roku pak průměr nepřesáhne 1 °C.

K typickým rysům počasí nejen Pradědu, ale v podstatě celých Jeseníků patří déšť v nejrůznějších podobách, ať už jako osvěžující mrholení, či dlouhotrvající vydatné lijáky. Ve vrcholových partiích napočítáme za rok zhruba 195 dnů se srážkami, což znamená, že zde prší nebo sněží více než polovinu roku. Pokud se sem

<< Třísetletý hraniční kámen pod vrcholem Pradědu. Foto: Jiří Glonek

vydáme např. v září, máme přesně padesátiprocentní šanci, že zmokneme (na tento měsíc připadá průměrně 15 srážkových dnů). Nejvyšší úhrn srážek za měsíc byl v Jeseníkách za celou historii měření zaznamenán v červenci roku 1997, kdy Moravu a Slezsko zasáhly nejničivější povodně v novodobé historii. Na Rejvízu bylo naměřeno 722 milimetrů, v Jeseníku 696,5 milimetru a 661 milimetrů na Pradědu.

Zatímco v letních měsících dokážou jesenické deště zhatit nejen výlet, milovníci pořádných zim si zde přijdou na své. Na vrcholu Pradědu leží sněhová pokrývka v dlouhodobém průměru zhruba od 30. listopadu do 19. dubna, ovšem s tím, že první sníh zde můžeme očekávat již s příchodem září. Roku 1976 se sněžení objevilo dokonce 5. srpna a o sedm let dříve zde sníh vydržel až do 17. července! Pravidelná měření probíhající v letech 1941 až 1997, kdy byla zdejší meteorologická stanice zrušena, prokázala, že průměrně za jeden rok napadlo na vrcholu 480 centimetrů sněhu, přičemž nejvyšší hodnota zde dosáhla neuvěřitelných 982 centimetrů.

Přestože v posledních letech sledujeme stále kratší a teplejší zimy, počásí na Pradědu se právě v zimních obdobích rozhodně nevyplatí podceňovat. Nevyzpytatelnost povětrnostních podmínek dokáže během chvilky proměnit příjemný rodinný výlet v zatěžkávací fyzickou i duševní zkoušku, a to nejen pro méně zkušené a špatně vybavené návštěvníky hor, ale i pro místní horaly. Příkladem zrádnosti hory budiž tragická událost z roku 2004, kdy ve večerních hodinách 11. ledna odjel na lyžích z Pradědu číšník, který však do svého cíle, na chatu Barborku, nedorazil. Pátrání, do něhož se zapojilo několik desítek profesionálních i dobrovolných horských záchranářů, se po několika dnech ukázalo jako bezvýsledné. Tělo nešťastníka bylo nalezeno až s jarním táním 8. května pouhých 200 metrů od vysílače...

Když všude svítí slunce, na Pradědu sedí oblačná čepice. Když je všude ticho, na Pradědu se čile prohání vítr. A když nikde neprší, v oblasti Jeseníků padá rosička. (...) Pradědem, nejvyšší horou v Jeseníkách a na Moravě, nechráněným ze žádné strany, probíhá všechno povětrnostní dění v celé své síle.

*Svatava a Jaroslav Tejnsťí, pováleční meteorologové na Pradědu
(Za krásami domova. Praha 1958)*

Počasí na Pradědu dokáže především v zimních měsících řádně potrápít...

Blesky nad horou. Foto: Tomáš Kleiber

Z kamene...

„Vysoké tyto hory bývaly tu – jak Enns praví – když ve světě nic ještě nežilo, nic se nehýbalo než voda a vítr. Klidné hory tyto vysoké patřily na to, kdy tekly vedle nich vysoké vody, urývající jim půdy, aby z nich nových pahorků nastavěly. Byly svědky, když v prvních počátcích rodila se zvířata a rostliny,“ napsal o Pradědu a okolních vrcholech český buditel František Sláma ve svém díle *Vlastenecké putování po Slezsku* z roku 1886. Jaká je tedy skutečně nejstarší historie těchto oblastí?

Geologická stavba jesenické oblasti je velmi složitá a neobyčejně pestrá, své stopy v ní zanechala většina geologických období, od starohor až po čtvrtohory, a zastoupeny jsou zde horniny vyvřelé, usazené i přeměněné. Nás ale zajímá oblast hlavního jesenického hřebene, jehož nejvyšším bodem je Praděd. Jedná se o geologicky nejstarší část Jeseníků a řadíme ji k tzv. desenské jednotce, horninovému komplexu tvořenému přeměněnými horninami, jež byly součástí starého kontinentu Gondwana. Ten se zformoval na jižní polokouli naší planety na přelomu starohor a prvohor zhruba před 680 až 520 miliony lety. Rozpadem, přesuny a dalším spojováním pevnin se desenská jednotka nakonec v mladších prvohorách stala součástí Českého masivu.

Po svém vzniku byl Český masiv desítky milionů let erozně zarovnáván do plošiny. Nabízí se tak otázka, kde se zde vzaly kopce. Můžou za to vrásníci se horniny Alp a Karpat, jejichž mocná souvrství začala vyvíjet tlak na evropskou desku včetně Českého masivu. V něm se znovu aktivovaly staré zlomy vzniklé již v prvohorách. Tak začal růst i Hrubý Jeseník. Hřeben Břidličné hory, Vysoké hole, Pradědu a Malého Dědu, stejně jako samostatné vrcholové plošiny Keprníku a Vozky, představují zbytky původního povrchu Českého masivu, tj. povrchu zvednutého bloku kerného pohoří. Samotný Praděd buduje fylonit, silně rozdrčená a zbřidličnatělá přeměněná hornina, v tomto případě chloritická, mechanicky nepříliš odolná rula.

Během čtvrtohor nastala doba ledová, kdy byly vrcholové plošiny Hrubého Jeseníku vystaveny klimatu, které dnes panuje v polárních oblastech. Země hluboce promrzala do podoby dlouhodobě zmrzlé půdy (permafrost), během teplejších ročních období nicméně povrch roztával. Permafrost pak celý rozmrzal s globálním oteplením při nástupu meziledových dob. Výsledkem opakovaného zamrzání a rozmrzání se povrchové partie hornin roztrhaly a svahy kopců se změnily v suť, která se následně posunovala po svazích níže a odhalovala nerozervané skalní masivy, které ční pod temeny hor. Např. Petrovy kameny tak představují trosku někdejšího povrchu kopce, na jehož temeni stojí – ten byl původně robustnější a jeho klenuté svahy plynule navazovaly na temeno dnešních skalisek. Mrazový

*Typické jesenické panorama – mrazový srub Petrovy kameny
s vysílačem na Pradědu v pozadí.*

rozpad a gravitační pohyby ale svahy zničily a Petrovy kameny nechaly jako erozní zbytek. Zhruba 350 metrů severně od vrcholu Pradědu najdeme další mrazový srub vyprávějící prastaré geologické dějiny, Tabulové skály, nejvýše položené skalní útvary v celém pohoří.

... a z vody

Spadne-li na vrcholu Pradědu dešťová kapka, může se teoreticky rozhodnout, jestli poputuje do moře Baltského, nebo Černého. Hlavní jesenický hřeben je totiž hraniční rovněž v rovině hydrologické – východní svahy odvádí vodu do Odry, západní pak řekou Moravou do Dunaje.

Voda je neodmyslitelným atributem Jeseníků. Představit si tyto hory bez nepočtu potůčků, bystřin, řek, ale i mokřadů, tůňek, bažin či pouhých kapek tiše stékajících po listech buků snad ani nelze. Vodní živel zároveň sehrál zásadní úlohu